

ΣΚΙΤΣΑ — ΟΝΕΙΡΑ

ΟΤΕ ποτέ ἐμελέτων τὴν Θεῖαν Κωμωδίαν τοῦδαιμονίου τῆς Φλωρεντίας τέκνου, ἐθαύμασα καὶ ἐγὼ ἐκεῖνο τὸ ὅποιον εἴλκυσε πάντοτε τὸν θαυμασμὸν πάντας διατρίψαντός πως ἐν τῇ μελέτῃ τῆς ἰταλικῆς φιλολογίας, τὸν τύπον δηλαδὴ τῆς τελειότητος, ὁ ὅποιος ἐκδηλοῦται καὶ ἐν τῷ συνόλῳ καὶ ἐν παντὶ τμήματι τοῦ θαυμασίου ἐκείνου ἔργου.

Ὁ τύπος οὗτος δὲν παρουσιάζεται μόνον ἐν τῇ μεγαλοφυεῖ συλλήψει τῆς Θεῖας Κωμωδίας, ἀλλὰ κυρίως ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν λεπτομερειῶν, αἱ ὅποιαι ποικίλαι καὶ πολυάριθμοι, ὡς κοσμήματα γοθικῆς μητροπόλεως, τέλειαι καθ' ἑαυτάς, προσαρμύζονται θαυμασίως πρὸς τὸ γενικὸν τοῦ ἔργου σχέδιον.

Ἐν τῇ μεγάλῃ ταύτῃ χριστιανικῇ ἐποποιίᾳ δὲν ὑπάρχει οὐδεμία ἀταξία, οὐδεμία παραμέλησις, οὐδὲν μέρος δυσανάλογον, οὐδεὶς στίχος ἀκατέργαστος, οὐδὲν ἐπίθετον ἀνάρμοστον, οὐδεμία λέξις ἐκτοπισμένη, οὐδὲν λεξίδιον, οὐδὲν μόριον περιττόν.

Καὶ οὐ μόνον κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν τῆς ποιήσεως αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἔποψιν αἰσθήματος, ὁ Δάντης, ὡς ὑπῆρξεν ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ σεμνὸς καὶ ἐγκρατής, οὕτω καὶ ἐν παντὶ μέρει τοῦ ἔργου αὐτοῦ τηρεῖ τὸ μέτρον, τὸ ἀρμόζον πρὸς τὴν φύσιν τοῦ θέματος, περὶ οὗ ἐκάστοτε πραγματεύεται, πανταχοῦ ἐπικρατεῖ σεμνότης καὶ ἐγκράτεια.

Εἶναι τρυφερὸς καὶ πρᾶος, ἀλλὰ δὲν σπερεῖται ἐνίοτε καὶ τραχύτητος. Εἶναι αὐστηρὸς, ἀλλ' εἶναι καὶ ἐπεικῆς. Ἐν ᾧ ὡς χριστιανὸς θέτει ἐν τῇ Κολάσει Φραγκίσκαν τὴν ἐξ Ἀριμίνου μετὰ τοῦ ἔραστοῦ αὐτῆς καὶ τιμωρεῖ διὰ χτυπημάτων καὶ δαρμῶν καταιγίδος, ἣ ὅποια οὐδέποτε παύει, ἐν τούτοις ὡς ἄνθρωπος δὲν δύναται ν' ἀποφύγῃ τὴν κραυγὴν τοῦ οἴκτου, ἣ ὅποια εἶναι σχεδὸν κραυγὴ συμπαθείας ἀπέναντι τοιαύτης συμφορᾶς :

O lasso

Quanti dolci pensier, quanto disio
Menò costoro al doloroso passo !

Καὶ ἐν ᾧ εἰς πλεῖστα μέρη εἶναι ἀνυπέριθτος κατὰ τὴν ἀπλό-
τητα, ἀφ' ἑτέρου οὐδεὶς δύναται νὰ ἐξισωθῆι πρὸς αὐτὸν ἐν τῇ φρί-
κῃ τῶν στίχων :

La bocca sollevo dal fiero pasto

Quel peccator, forbendola a' capelli

Del capo ch'egli avea dietro guasto.

Ἄλλὰ καὶ περὶ τὰς ἐπιστημονικὰς γνώσεις ἀποδεικνύει, ὅτι
πᾶσα λεπτομέρεια εἶναι ἀκριβής, ἐφ' ὅσον ἡ κατὰ τὸν XIII αἰῶνα
ἀνάπτυξις τῶν ἐπιστημῶν ἐπέτρεπε τοιαύτην ἀκριβείαν.

Ἐπίσης ἕτερον στοιχεῖον τελειότητος τοῦ Δάντου ἀποτελεῖ ἡ
ἀπλότης τοῦ ὕφους αὐτοῦ, διότι δὲν περιεκλείσθη ἀπολύτως εἰς αἰώ-
νιαν μεγαληγορίαν, καίπερ περὶ μεγάλων καὶ τερατωδῶν συχνό-
τατα πραγμάτων, ἀλλ' ἀνυψοῦται ἢ ταπεινοῦται ἀναλόγως
τῶν πραγμάτων καὶ ἀναλόγως πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἢ
ὅποια δὲν δύναται νὰ βιώσῃ ἐν διηνεκεῖ ἐξάψει καὶ διεγέρσει νευ-
ρων καὶ πνεύματος.

Ἐν τῇ μελέτῃ λοιπὸν τοῦ Δάντου ἠθράνθη τὴν ἀξίαν τῆς ἀ-
ληθείας, ὅτι μεγαλοφυΐα δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ εἰμὴ ἐν συν-
δυασμῷ τοῦ μεγαλείου τῆς συλλήψεως μετὰ τῆς ἀκριβείας ἐν τῇ
ἐκτελέσει τῶν λεπτομερειῶν.

Τῆς ἀληθείας ταύτης, ὡς πάντες, εἶχον καὶ ἐγὼ γνώσιν τινὰ
καὶ πρότερον, ἀλλὰ νομίζω, ὅτι παρ' οὐδενὶ συγγραφῆι παρίστα-
ται τοσοῦτον φανερὰ καὶ παραδειγματικῆ, ὅσον παρὰ τῷ Δάντῃ.
Ἐπομένως τοῦ Δάντου ἀνεμνήσθη δταν ἐσκέφθη νὰ προβῶ εἰς
μικρὰν τῆς ἀληθείας ταύτης ἐξέτασιν.

Διότι πράγματι ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀληθείας, ὅτι ἄνευ ἀκριβείας
ἐν τῇ ἐκτελέσει δὲν ὑπάρχει μεγαλοφυΐα, ὅπερ ἀναμφισβήτητον,
εὐκόλως οἱ πολλοὶ μετέπεσαν εἰς τὴν ἰδέαν, ὅτι ὅπου ὑπάρχει ἀνα-
κριβεία ἢ ἐν γένει ἀδυναμία περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν λεπτομερειῶν
ἔκει δέον νὰ καταγνωσθῆι ἀνικανότης γενικῆ καὶ ἀδυναμία πλή-
ρης. Συνήθως ἐν τῇ κρίσει παντὸς ἔργου ἀτελοῦς πιστεύεται ἀδια-
κρίτως ὅτι εἶναι προῖον ἀσθενοῦς πνεύματος ἢ ἐν γένει παντελοῦς
ἐλλείψεως τῶν ἀπαιτουμένων ἠθικῶν χαρισμάτων. Τοῦτο νομί-
ζομεν, ὅτι δὲν εἶναι ἀκριβές.

Δὲν προτιθέμεθα βεβαίως νὰ ἀπολογηθῶμεν ὑπὲρ τῶν ἀνικάνων
ἢ τῶν ὀκνηρῶν. Νομίζομεν ὅμως, ὅτι δέον νὰ μὴ συμφύρωνται
πρὸς τοὺς ἀνικάνους ἢ ὀκνηροὺς ἐκεῖνοι, τῶν ὁποίων ἡ ἀτέλεια
προέρχεται ἐξ ὑψηλοτέρας αἰτίας ἢ τῆς συνήθους γνωστῆς ἀνι-
κανότητος.

Διότι ἔργον τι μένει ἀτελές διὰ δύο αἰτίας : εἴτε διότι ὁ δημι-

ουργός αὐτοῦ εἶναι ἀνίκανος νὰ παράσχη οἰονδήποτε ἔργον τέλειον, καίπερ μέτριον καὶ ταπεινὸν ἐν τῇ συλλήψει αὐτοῦ, εἴτε διότι ἡ σύλληψις εἶναι τοσοῦτον ὑψηλή, ὥστε εἶναι δύσκολον νὰ ἐξευρεθῇ ἰκανότης ἀνάλογος πρὸς ἀκριβῆ περάτωσιν αὐτοῦ.

Οἱ μὲν μένουσιν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἔργου ἢ ἀτελῶς περατοῦσιν αὐτό, διότι στεροῦνται τοῦ αἰσθήματος τῆς τελειότητος. Οἱ δὲ μένουσιν ἐν τῇ ἀτελείᾳ, διότι ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς τοσοῦτον ἰσχυρὰν τὴν αἴσθησιν τοῦ τελείου, ὥστε ἀποδυσπετοῦσι πρὸς τὴν διατύπωσιν γραμμῶν ἢ σχεδίου, αἱ ὁποῖαι δὲν ἀνταποκρίνονται ἀκριβῶς πρὸς τὴν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτῶν φλέγουσαν ἐστίαν τοῦ καλοῦ.

Ἐντεῦθεν ἀποδεικνύεται, ὅτι ὑπάρχουσι δύο τάξεις ἀνακριθείας ἢ ἀτελείας. Ἡ μὲν προέρχεται ἐκ πραγματικῆς ἀδυναμίας, ἡ δὲ ἀντιθέτως ἐξ ὑπερβαλλούσης δυνάμεως περὶ τὸ αἰσθάνεσθαι τὸ τέλειον.

Λέγομεν: περὶ τὸ αἰσθάνεσθαι, διότι ἂν σύμφωνος πρὸς τὴν σφοδρὰν δύναμιν τοῦ αἰσθήματος συνυπάρχει καὶ ἡ ἀντίληψις αὐτοῦ, τότε οὐδὲν παρουσιάζεται κώλυμα πρὸς τὴν τελείαν τοῦ ἔργου περαίωσιν. Ἀληθῶς τότε δὲν ὑπάρχει μόνον ἐπίγνωσις τῆς διευθύνσεως, πρὸς ἣν κεῖται τὸ ὥραϊον, τοῦθ' ὅπερ παρέχει ἡ ὑπαρξίς τοῦ αἰσθήματος τοῦ καλοῦ, ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ ἡ παρατήρησις, ἡ θεώρησις τοῦ ὥραίου καὶ ἡ πλήρης ἀντίληψις τῆς μορφῆς αὐτοῦ.

Ἐνταῦθα δ' ὑπάρχει καὶ ὁ σκόπελος τῶν ἐργατῶν τοῦ καλοῦ, διότι ἡ ἐπιβολὴ τοῦ ἔργου δυνατὸν νὰ ᾖ τόσον ὑπέροχος, ὥστε ἡ ἀνθρωπίνη ἀντίληψις νὰ μὴ ᾖ ἰκανή, ὅπως συγκρατήσῃ ἐπὶ μακρὸν τὴν μορφήν, τὴν ὁποίαν ἐν τῇ ἐξάψει τῆς καλλιτεχνικῆς φαντασίας καὶ τῆς σκέψεως διείδε. Ἄλλ' ἂν παρῆλθεν ἡ γόησσα μορφή, ἡ ὁποία ἐπὶ στιγμᾶς τινος προέβαλε πρὸς ἡμᾶς ἐν ζωηρότητι ἐγγιζούσῃ τὴν ἀπτήν πραγματικότητα, ὁ κλονισμὸς ὁμῶς τῆς ἐντυπώσεως αὐτῆς διαμένει ἐν τῇ ψυχῇ, ἡ ὁποία ἔνθους ὁρμᾶ εἰς διατύπωσιν τῶν θείων γραμμῶν, τὰς ὁποίας ἐν στιγμῇ διεγέρσεως διείδε.

Ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται ὅλον τὸ θέλημα καὶ ὅλη ἡ ποίησις τῆς ἀτελείας τῶν σκίσεων, ὡς κοινῶς λέγεται, ἢ τῶν σχεδίων, ὡς θὰ ἐλέγομεν ἴσως ἀκριβέστερον, διότι ἡ λέξις *shizzo*, *esquisse* οὐδὲν ἕτερον φαίνεται εἰμὴ ἰταλικὴ ἢ γαλλικὴ μορφή τῆς ἑλληνικῆς λέξεως σχέδιον, ἐκτὸς ἂν συνδυάσωμεν τὴν *esquisse* κατὰ *wächtaer* πρὸς τὸ γερμανικὸν *schatten* καὶ τὸ ἑλληνικὸν σκιαζεῖν. Κατὰ Κούριον ἡ λέξις *esquisse* συγγενεῦει πρὸς τὸ σαισκριτικὸν *schad* (σχίζειν), ἐξ οὗ καὶ τὸ ἑλληνικὸν σχεδάννυμι.

Οἱ καταγινόμενοι εἰς τὰ καλλιτεχνικὰ γνωρίζουσι καλῶς, ὅτι

πολλάκις ἐν σχέδιον εἶναι προτιμότερον συντετελεσμένου ἔργου.

Διὰ τί τοῦτο ;

Διὰ τὸν λόγον τὸν ὁποῖον εἶπομεν ἀνωτέρω. Διότι τὸ σχέδιον εἶναι προῖον θερμὸν ἐκ τῆς πρώτης ἐμπνεύσεως, τῆς ἐνθέου δηλαδὴ στιγμῆς, καθ' ἣν ἡ καλλιτεχνικὴ μορφή παρουσιάσθη ἐνώπιον τῆς φαντασίας τοῦ καλλιτέχνου, ὡς ἄγγελος Γαβριὴλ εὐαγγελιζόμενος τὴν ἐπὶ γῆς ἀποκρυστάλλωσιν ἀνταύγειας τινὰς τοῦ θεοῦ καλοῦ. Ὑπὸ τὴν θερμουργὸν αὐτῆς ἐντύπωσιν ἡ φαντασία ἀντελήφθη ἀρκετὰ ἰσχυρῶς τῶν κυρίων αὐτῆς γραμμῶν καὶ ἐν τῇ ἀμέσῳ ἐκτελέσει ἡδυνήθη ν' ἀποτυπώσῃ ἐν ἀκριβείᾳ τὰς κυρίας αὐτῶν διευθύνσεις. Ἐπομένως εἶναι φανερόν, ὅτι οὐδεμία ἐργασία ἐπακόλουθος δύναται νὰ ἔχῃ τὴν θερμότητα καὶ τὴν τελειότητα ἐκείνην, ἡ ὁποία κοσμεῖ πολλάκις τὰ σκίτσα. Διότι εἶναι ἀνθρωπίνως ἀδύνατον νὰ συγκρατηθῇ ἡ ἀνθρωπίνη ἀντίληψις ἐπὶ πολὺ πλησίον τοῦ τελείου. Τὸ τέλειον ἐν πάσῃ ἐκδηλώσει αὐτοῦ εἶναι τμῆμα τῆς θείας δυνάμεως, εἶναι δηλαδὴ στοιχεῖον, μεθ' οὗ ἐκ τῆς φύσεως ἡμῶν, τὴν ὁποίαν χαρακτηρίζει ἡ ἀτέλεια, δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται μακρὸς καὶ ἰσχυρὸς σύνδεσμος. Μαγικαί τινες ἀνταύγειαι τῆς γοήτιδος τοῦ καλοῦ ἡ τελείου μορφῆς παρίστανται ἡμῖν κατὰ τὰς σπανίας, κατὰ τὰς εὐτυχεῖς ἐκείνας στιγμάς, ὡσάκις ἡ ἔξαρσις τοῦ πνεύματος διασχίζει τὰ νέφη καὶ εἰσορμᾷ εἰς τὰ βάθη τοῦ οὐρανοῦ, ὅπου κρύπτεται ὁ θησαυρὸς τῆς τολειότητος. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ, ὅπως προικίσῃ διὰ τῆς αὐτῆς δυνάμεως τῆς ἀκριβείας καὶ θερμότητος πᾶν τμῆμα τοῦ ἐκτελουμένου ἔργου. Μόνον αἱ ὀλίγαι ἐκεῖναι γραμμαί, τὰς ὁποίας ἐν σπουδῇ, ἀλλὰ στερεῶς καὶ μετὰ πεποιθήσεως χαράσσει ἡ χεὶρ τοῦ καλλιτέχνου ἐν τῇ πρώτῃ εὐτυχῇ τῆς ἐμπνεύσεως στιγμῇ, μόνον αὗται δύναται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀποτυποῦσαι ἐν ἀκριβείᾳ τὴν ἀποκαλυφθεῖσαν πρὸ τῆς καλλιτεχνικῆς φαντασίας μαγικὴν τοῦ καλοῦ μορφήν.

Εἶναι ὁμως εὐνόητον, ὅτι συμφῶνως πρὸς ὅσα εἶπομεν ἀνωτέρω δὲν ἔχουσι πάντα τὰ σχέδια τὸν τοιοῦτον χαρακτῆρα. Ὑπάρχουσι σχέδια, τὰ ὁποῖα μένουσιν ἀπλῶς σχέδια, διότι περιέχουσι στοιχεῖα τελειότητος, πρὸς τὰ ὁποῖα εἶναι δύσκολον νὰ προστεθῶσιν ἄλλα στοιχεῖα ἴσης ἐπιτυχίας, διότι εἶναι φύσει δυσχερές, ὡς εἶπομεν, ἡ φαντασία ἡ ἀνθρώπινος ἐπὶ μακρὸν νὰ διατηρηθῇ αἰωρουμένη εἰς τὰ ὕψη τοῦ τελείως καλοῦ. Τὰ σχέδια ταῦτα μένουσιν ἀτελεῖ, ἀκριβῶς διότι προέρχονται ἐξ ὑπερβαλλούσης ζωηρότητος περὶ τὴν αἴσθησιν τοῦ καλοῦ. Ὑπάρχουσιν ὁμως καὶ σχέδια τὰ ὁποῖα μένουσιν ἀτελεῖ, διότι ἀπ' ἀρχῆς παρήχθησαν ἐξ ἀδυναμίας περὶ τὴν παραγωγὴν καλλιτεχνικῶν ἔργων. Ἀντὶ ν' ἀποτελῶσιν ἀναγ-

καίον ἐξαγόμενον ἰσχυρᾶς καλλιτεχνικῆς ἐντυπώσεως, ἀπ' ἐναντίας μικρᾶς τινος διεγέρσεως ἐπελθούσης ἢ καὶ ἄνευ αὐτῆς, τίθεται τὸ σχέδιον εἰς ἐνέργειαν, ὅπως προκαλέσῃ τὴν ἑλλείπουσαν ἀληθῆ ἔμπνευσιν. Εἶνε δηλαδὴ τοῦτο προῖον ὅπως ἀντιθέτου πρὸς τὸ προηγούμενον πνευματικῆς κχταστάσεως.

Εἶπομεν ἀνωτέρω, ὅτι οὐδὲν ἔργον δύναται νὰ ἔχῃ οὐ μόνον τὴν θερμότητα, ἀλλὰ καὶ τὴν τελειότητα τὴν περικοσμοῦσαν τὰ ἀληθῶς ἐπιτυχῆ σκίτσα. Εἶνε φανερόν ὅτι τελειότης ἀναφερομένη εἰς σκίτσα, τὰ ὁποῖα ἀκριβῶς εἶναι ἔργα ἀτελῆ, περιέχει ἀντίφασιν τινα, ἢ ὁποῖα δεῖται ἐξηγήσεως. Πράγματι ἡ ἀντίφασις εἶναι φαινομενικῆ. Διότι τὸ σκίτσον εἶναι ἀτελές, μόνον καθ' ὅσον ἑλλείπουσιν ἀπ' αὐτοῦ τὰ μέρη τὰ ἀναγκαῖα πρὸς συντέλεσιν τοῦ ἔργου. Τοῦτο ὁμως εἶναι ὑπὸ τὴν ἔποψιν ἡμῶν ἐπουσιῶδες. Διότι τὰ μέρη τὰ ὑπάρχοντα εἶναι τέλεια. Τὸ σκίτσον ὑπὸ τοιαύτην ἔποψιν ἴσως δύναται νὰ θεωρηθῆ τελειότερον τῆς τελειότερας εἰκόνας, διότι ὅσας περιέχει γραμμάς, εἶναι γραμμαὶ ἀνυπερβλήτου ἀκριβείας κατὰ τὴν γενικὴν αὐτοῦ διεύθυνσιν, καίπερ μὴ χαραγμένα τυχὸν μετὰ λεπτότητος γραμμοχαρακτου, ὡς γραμμαὶ τινῶν εἰκόνων.

Θὰ ἦτο δὲ παρεξήγησις τῆς καλλιτεχνικῆς φύσεως, ἂν ἐπιστεῦετο, ὅτι ὁ καλλιτέχνης πάντοτε ἀσχάλλει καὶ δυσφορεῖ διὰ τὴν τυχὸν ἀνεπάρκειαν αὐτοῦ εἰς συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου διὰ τοιοῦτου βαθμοῦ ἀκριβείας, ὅτος διακρίνει τυχὸν τὰς γενικὰς γραμμαὶς τοῦ σχεδίου. Ἀπ' ἐναντίας ὑπάρχουσι δημιουργοὶ τοῦ καλοῦ, οἱ ὁποῖοι εὐφραίνονται ἀκριβῶς ἐν τῇ ἀτελείᾳ τοῦ ἔργου, διότι ἡ ἀτέλεια ἀφίνει ἐλευθέριον τὴν φαντασίαν εἰς ἰδανικὴν συμπλήρωσιν αὐτοῦ, χωρὶς νὰ δυταρεστῇ τὴν ὄρασιν διὰ λεπτομερειῶν ἀτυχῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι τόσαι ἄκανθαὶ καὶ τόσαι τρίβολοι ἐπισκιάζουσαι καὶ διαστρέφουσαι τὸ τέλειον τῆς συνθέσεως μέρος.

Δὲν εἶναι ξένον πρὸς τὴν ἀντίθεσιν μεταξύ δυνάμεως περὶ τὴν αἴθησιν τοῦ καλοῦ κατὰ τὰς γενικὰς αὐτοῦ γραμμαὶς καὶ τῆς δυνάμεως περὶ τὴν πράστατιν τῶν λεπτομερειῶν τοῦ καλλιτεχνικοῦ θέματος, τὸ παρά τισι καλλιτεχνικοῖς ἔργοις παρατηρούμενον περίεργον φαινόμενον, ἢ ἀντίθεσις δηλαδὴ ἢ μᾶλλον δυσανάλογος ἐπιτυχία περὶ τὴν σύλληψιν τοῦ προτύπου καλλιτεχνικῆς ἰδέας ἢ τοῦ ἰδανικοῦ καὶ τῆς εἰδικῆς μορφῆς τῶν λεπτομερειῶν αὐτοῦ. Ὁ κεκτημένος ὁξεῖαν τὴν αἴθησιν τοῦ καλοῦ καὶ προικισμένος δι' ἀνωτέρας πνευματικῆς μορφώσεως καλλιτέχνης ἀναμειβόλως θὰ συλλάβῃ εὐστοχον τὴν παράστασιν τοῦ ἦθους τῆς εἰκόνας, δύναται ὁμως εἶτε δι' ἑλλειψιν ἐμπνεύσεως, εἶτε δι' ἑλλειψιν ἀσκήσεως, εἶτε δι' ἐπιβλαβῆ ἐπίδρασιν τοῦ κοινω-

νικοῦ κύχλου ἐν ᾧ ζῆ ἢ ἐν γένει τοῦ περιέχοντος ν' ἀστογήσῃ περὶ τὴν διατύπωσιν τῶν λεπτομερειῶν αὐτῆς. Καὶ τοιοῦτοτρόπως παριστάμεθα πρὸ τοῦ παραδόξου φαινομένου μεγάλης τελειότητος ἀφ' ἑνὸς καὶ σπουδαίων ἀτελειῶν ἀφ' ἑτέρου. Ὁ ὄχλος μὴ δυνάμενος ν' ἀνυψωθῆ εἰς τὴν ἐπιβολὴν τοῦ καλλιτεχνικοῦ ἔργου προσβάλλεται ὑπὸ τῶν ἀτελῶν λεπτομερειῶν καὶ ἐξεγείρεται πολλάκις εἰς ἀποδοκιμασίαν αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ προικισμένος διὰ καλλιτεχνικῆς μορφώσεως θεατῆς θαυμάζει τὰς ἐν ταῖς γενικαῖς γραμμαῖς τοῦ ἔργου διαλαμπούσας ἀκτίνας τοῦ θεοῦ ἰδανικοῦ. Τοιαύτην ἀντίθεσιν καθ' ἡμᾶς διακρίνει τις ἐν τῷ ἀγάλματι τοῦ Ποσειδῶνος τοῦ ἡμετέρου Μουσείου. Ἡ στάσις τοῦ ἀγάλματος, ὁ τρόπος καθ' ὃν κρατεῖ τὴν τρίαιναν, ὁ τρόπος καθ' ὃν ἀναπαύει τὸ σῶμα ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδός, ἡ ἀνύψωσις τῆς κεφαλῆς, αἱ γενικαὶ ἐν γένει γραμμαὶ καὶ ἡ ἔκφρασις τοῦ προσώπου εἶναι γραμμαὶ καὶ ἔκφρασις θεοῦ μεγάλου καὶ ἰσχυροῦ, εἶναι ἔκφρασις Ποσειδῶνος τοῦ ἄρχοντος τῶν θαλασσῶν, τοῦ κυρίου τῆς γαλήνης καὶ τρικυμίας. Πάντα τὰ στοιχεῖα ταῦτα καὶ πᾶν ἄλλο ὅμοιον, ἐξ ὧν ἀπαρτίζεται τὸ ἦθος τοῦ ἱστορουμένου ἀντικειμένου ἀποδεικνύουσι καλλιτέχνην κατ' οὐδέν ὑστεροῦντα, ὡς πρὸς τὴν αἴσθησιν τοῦ καλοῦ, οἰοῦδήποτε καλλιτέχνου τῆς ἀρχαιότητος, οὐδὲ τῶν μεγίστων ἴσως ἐξαιρουμένων. Πέραν ὅμως τούτου τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἔργου ἐκλείπει. Εἰς τὰς λεπτομερείας ἢ ἐργασίαι δὲν εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν δυνάμιν τῆς γενικῆς ἰμπνεύσεως, πρὸς τὴν εὐστοχον σύλληψιν εἰκόνας θεοῦ.

Τοιαῦτα ὅμως φαινόμενα δὲν ἀναφαίνονται μόνον ἐπὶ τῶν ἔργων τῶν εἰδικώτερον ὀριζομένων ὡς καλλιτεχνικῶν. Ἐπὶ πάσης ἐκδηλώσεως τῆς ἀνθρωπίνης δράσεως, ἀναλόγως τῆς ἐν τῇ ἐργαζομένῃ διανοίᾳ ὑπαρχούσης καλλιτεχνικῆς δυνάμεως, παρουσιάζονται περιστάσεις ὁμοίων παρατηρήσεων ὡς πρὸς τὴν ὀξύτητα τῆς αἰσθήσεως τοῦ καλοῦ καὶ τὴν ἀτέλειαν τῆς παραστάσεως αὐτοῦ.

Ἐν τῇ φιλολογίᾳ εἶναι πασίγνωστον, ὅτι ὑπάρχουσι συγγραφεῖς παράγοντες πολλὰ καὶ συγγραφεῖς παράγοντες ὀλίγα καὶ ἕτεροι ἐλάχιστα, ἐν ᾧ δυσκόλως δύναται νὰ διακρίνη τις πνευματικὴν δυνάμιν περισσώτεραν ἢ ἐλάσσονα παρὰ τοῖς πολυγράφοις ἐξ αὐτῶν ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς λοιπούς. Δύναται τις μάλιστα νὰ εἴπῃ ὅτι συνήθως οἱ κριτικώτεροι εὐρίσκονται μεταξὺ τῶν ὀλιγώτερων γραφόντων.

Οἱ φειδωλοὶ περὶ τὰ προϊόντα αὐτῶν πιθανὸν μὲν νὰ κωλύονται πρὸς ἄφθονον παραγωγὴν καὶ ὑπὸ πολλῶν ἑτέρων αἰτιῶν, ἀλλὰ εἶναι ἀναντίρρητον, ὅτι ὑπάρχουσι μεταξὺ αὐτῶν καὶ τινες,

οἱ ὁποῖοι εἴτε ἀπαχόπτουσι καὶ ἐξαφανίζουσιν ἀνηλεῶς τὰ ἴδια ἔργα, διότι δὲν ἀνταποκρίνονται πρὸς τὴν ὑψηλὴν αὐτῶν πρόθεσιν, εἴτε καὶ δὲν καταδέχονται ν' ἄρξωνται ἔργου πρὶν ἢ βεβαιωθῶσιν, ὅτι διὰ μελέτης καὶ ἐμπνεύσεως ἐπροικίσθη ἡ διάνοια αὐτῶν δι' ὄλων τῶν στοιχείων, ὅσα ἀπαιτοῦνται ἵνα παραχθῇ ἔργον ἂν μὴ τέλειον, ἀλλὰ βεβαίως ἐξερχόμενον τῆς κοινῆς γραμμῆς καὶ τανύον πρὸς τὴν τελειότητα πτέρυγας ἰσχυροτέρης τῶν χαμαιπετῶν συντρόφων τοῦ. Πρὸ πάντων οἱ περὶ τὴν λεπτότητα τῆς καλαισθησίας αὐτῶν διακρινόμενοι κατὰ κανόνα δὲν δύνανται νὰ ἦναι καὶ πολυγράφοι. Γνωρίζομεν, ὅτι ὑπάρχουσι παραδείγματα μεγάλων ἀνδρῶν οἱ ὁποῖοι πολλὰ παρήγαγον χωρὶς νὰ στερῶνται τοῦ πολυτίμου τούτου περὶ τὴν καλαισθησίαν χαρίσματος. Ἄλλ' εἴτε ἀποτελοῦσιν οὗτοι ἐξαιρέσεις σπανίας, εἴτε πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν δὲν διακρίνει ἀνάλογος δύναμις.

Καὶ εἶναι μὲν γνωστόν, ὅτι φήμην ἐξόχων ἀνδρῶν κτῶνται συνήθως οἱ πολυγράφοι καὶ πολυπράγμανες, διότι ὁ ὄγκος δὲν δύναται νὰ φαντασθῇ μέγα τι ἄνευ ὄγκου. Τὸ πλῆθος μόνον διὰ τοῦ πλῆθους δαμάζεται:

Die Masse könnnt ihr nur durch Masse zwingen.

Ἄλλ' ἀκριβῶς ἡ περιφρόνησις πρὸς τὰ ταπεινὰ τοῦ ὄγκου ἔνστικτα καὶ ἡ ἀδιαφορία πρὸς τὰ εὐκόλα αὐτοῦ θυμιάμχτα περιορίζει τὸν κύκλον, ἐν ᾧ ἐπιτρέπεται ἐργασία διαλεγμένη, καὶ ἐλαττοῖ τὴν ποιότητα τῆς παραγωγῆς.

Ἡ παρά τις συγγραφεῦσιν ἐλάσσων ἐπομένως παραγωγικὴ δύναμις ἀποδοτέα εἰς ἰσχυρὰν περὶ τὸ τέλειον εἴτε ὑπὸ ἔποψιν μορφῆς εἴτε ὑπὸ ἔποψιν ἰδεῶν ὁρμῆν. Διότι θεωρεῖται προτιμότερον ὑπό τινων ἢ παντελῆς ἔλλειψις παραγωγῆς παρὰ ἡ παραγωγὴ ἔργων στρεβλῶν.

Ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ πολλὰ ἐκλαμβάνονται ὡς νωθρὰ καὶ ἀδρανῆ πνεύματα, ἐνῶ ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ αὐτῶν διηνεκῆς ἐνεργεῖται ἐργασία πρὸς ἐξεύρεσιν τοῦ ἀνεπίκτου τῆς τελειότητος τύπου, πρὸς ἐξωτερίκευσιν τῆς μακρὰν εἰς τὰ ὑψη τοῦ ἠθικοῦ κόσμου διαβλεπομένης φαινῆς καὶ ἀκηλιδώτου ἀληθείας.

Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον πολλοὶ ἀπέχουσι τῆς ἐπιχειρήσεως ἔργου τινὸς οὐχὶ ἐξ ἀποστροφῆς ἢ ἀδιαφορίας πρὸς αὐτό, ἀλλ' ἀντιθέτως ἐκ μεγάλου πρὸς αὐτό ἔρωτος. Ἡ ἀλήθεια αὕτη ἀναδείκνυται μᾶλλον φανερὰ κυρίως ἐν τῇ ἀπὸ τοῦ γάμου ἀποχῇ πολλῶν νεανίδων. Ὑπάρχουσι πλείστα, αἱ ὁποῖαι εἴτε τέλειον παρητήθησαν τῆς ιδέας τοῦ γάμου εἴτε ἐπὶ πολὺ βραδύνουσι καὶ ὀκνοῦσιν ἐν τῇ ὀριστικῇ αὐτῶν πρὸς τὸν βωμὸν τοῦ ὑμεναίου θυτίκα, οὐχὶ βεβαίως

διότι ἀρέσκονται εἰς διηνεκῆ διακονίαν τῆς μακρὰν τοῦ κόσμου ἀνά τὰ ὄρη καὶ τοὺς δρυμοὺς διατριβούσης Ἀρτέμιδος. Ἄρκει νὰ ἐπέλθῃ ὠρίσμενη τις στιγμή εἴτε ἐν διαχύσει μουσικῆς ἀπολαύσεως, εἴτε ἐν θερμῇ στροβίλου ἐνθουσιώδους καὶ βλέπετε εἰς τοῦ μετριόφρονος ἐκείνου προσώπου καὶ ἐκ τοῦ στήθους ἐκείνου, ἐν ᾧ δὲν φαίνεται περιχλειόμενον θερμὸν ὑπὲρ τοῦ κόσμου ἐνδιαφέρον, βλέπετε νὰ ἐκρήγνυται χεῖμαρρος πάθους ὀρητικὸς, ἐν ᾧ διαυγάζει ἀγάπη τοῦ βίου καταπληκτικὴ καὶ τόλμη ἰσχυρὰ καὶ ἀνδρικοτάτη διὰ τοὺς ἐν αὐτῷ ἀγῶνας. Ἐν τούτοις ὅλη ἡ ἀγάπη καὶ ὅλη ἡ τόλμη μένουσιν ἀδρανεῖς, διότι ἡ αὐστηρά τῶν τοῦ κόσμου παρατήρησις καὶ μελέτη διδάσκει, ὅτι ἡ πραγματικότης κεῖται πολὺ, πολὺ μακρὰν τῶν ὀνείρων, τὰ ὅποια διὰ τὸν ἐν αὐτῇ βίον ἐμόρφωσαν αἱ εὐγενεῖς ψυχαὶ καὶ ἐκαλλιέργησαν. Ὀκνοῦσι λοιπὸν πρὸς γάμον ἐξ ὑπερβολικῆς πρὸς τὸν γάμον ἀγάπης, διότι τοῦτο περιέχει ἢ ἐκ τοῦ γάμου, κατὰ δύναμιν, προσδοκία τοσούτων ἀγαθῶν, ὅσα πολλοὶ καὶ πολλαὶ φαντάζονται. Καὶ τοῦτο δὲν εἶναι περιφρόνησις πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα. Ἀπ' ἐναντίας εἶναι ἀληθὴς λεπτότης πρὸς τὸν κόσμον, τὸ ν' ἀποφεύγῃ τις ἐκ τῆς στενῆς πρὸς αὐτὸν συγχρωτίσεως, ν' ἀπολέσῃ ἴσως φεῦ! ἀνεπιστρεπτί, τὴν γόησσαν περὶ αὐτοῦ εἰκόνα, τὴν ὁποῖαν ἡ ἐπὶ τῶν εὐγενῶν ἐν αὐτῷ στοιχείων στηριζομένη μελέτη δημιουργεῖ εὐλόγως ἐν ἡμῖν. Εἶναι πάντοτε ὠραῖον νὰ πιστεύωμεν, ὅτι ἡ πραγματικότης εἶναι ἐγγύτερον πρὸς τὸ ἰδεῶδες ἢ ὅσον πράγματι εἶναι. Ἡ πεποιθήσις δὲ αὕτη ὑπὸ ἔποψιν πραγματικῶν ἀποτελεσμάτων, ὅχι μόνον δὲν εἶναι ἀρνητικὴ καὶ στεῖρα, ὡς ἡδύνατο νὰ ὑποτεθῆ, ἀλλ' εἶναι πολύτιμος παράγων κοινωνικῆς εὐδαιμονίας, διότι εἶναι πράγματι εὐγενὴς πηγὴ ἀγαθότητος, πηγὴ εὐσπλαγχνίας καὶ εὐποιίας,

Ἐπὶ ἔποψιν δὲ τῆς παραγούσης τὴν πεποιθήσιν ταύτην ἀρχικῆς αἰτίας εἶναι περιττὸν νὰ ὑποδείξωμεν τὴν ὑπέροχον αὐτῆς καταγωγὴν. Ἡ ζήτησις τοῦ ἀπείρου, αὕτη ἡ πρώτη αἰτία πάσης δράσεως, αὕτη καθίσταται καὶ ἡ κυρία αἰτία τῆς τοιαύτης ἀδρανείας. Ὁ αἰσθανόμενος ἰσχυρῶς τὸ τέλειον εἶναι δυσχερέστατον νὰ προβῆ εἰς ἐπιτέλεσιν ἔργων ἀτελῶν. Ὡς ὁ δαιμόνιος Γκαίτε διὰ τοῦ στόματος τοῦ Μεριστοφιλοῦς, καὶ ἐπομένως μετὰ τινος εἰρωνείας, παρατηρεῖ περὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἐν ᾧ ὁ Θεὸς ἔθηκε τὴν ἀκτίνα ἐκείνην τοῦ θείου φωτός, ἣν καλεῖ λόγον :

Nicht irdisch ist des Thoren Trank noch Speise.

Ihn treibt die Gährung in die Ferne ;

Er ist sich seiner Tollheit halb bewusst :

Von Himmel fordert er die schönsten Sterne,

Und von der Erde jede höchste Lus't,
 Und alle Näh' und alle Ferne.
 Befriedigt nicht die tiefbewegte Brust.

Οὐδὲν γήινον τρέφει τὸν ἄφρονα. Ἐλαύνει αὐτὸν ἡ ὄρμη πρὸς τὰ μακρὰν κείμενα. Ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ ζητεῖ τοὺς καλλίστους ἀστέρας καὶ ἀπὸ τῆς γῆς πᾶσαν ὑψίστην ἀπόφανσιν, καὶ πᾶν ὅ,τι ἐγγὺς καὶ πᾶν ὅ,τι μακρὰν εἶναι ἀνίκανον νὰ εἰρηνεύη τὸ βαθέως ταρασσόμενον στῆθος του.

Ἐν τῷ αὐτῇ περιπτώσει ἡ φαντασία ἀναπληροῖ τὴν ἐλλείπουσαν ἐκ τῆς πραγματικότητος εὐτυχίαν. Ἀρκοῦμεθα ἐκ τοῦ πραγματικοῦ κόσμου νὰ λαμβάνωμεν μόνον στοιχεῖα τινὰ πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ὄνειρωδῶν ἡμῶν πλασμάτων, ὅσα μόνον δύνανται ἀληθῶς κατὰ τὸ ἐφικτὸν νὰ παραχθῶσι τέλεια. Διὰ τοῦτο ἀγαπῶμεν τὰ σκίτσα, ὡς ἀγαπῶμεν καὶ τὰ ὄνειρα. Εἶναι τὰ μόνα ὅσα ἐν τῷ κόσμῳ μένουσιν ἀγνά καὶ ἀμόλυντα ἀπὸ πάσης ἀτελείας, εἶναι τὰ μόνα ὅσα δωροῦσιν ἡμῖν τὴν εὐγενεστάτην τῶν ἀπολαύσεων.

Ἄν ἐνταῦθα καλῶς ἐκθέτομεν τὰς ἰδέας ἡμῶν πρὸς ἐξήγησιν τῆς σημασίας καλλιτεχνικῶν τινῶν ἢ ἐν γένει πνευματικῶν τινῶν χαρακτήρων, νομίζομεν ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ ἐκληθῶμεν ὡς ἀπολογηταὶ τῆς ἀοριστίας, τοῦ στοιχείου δηλαδὴ ἐκείνου, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸ σπουδαιότερον χαρακτηριστικὸν νέων τινῶν πνευματικῶν τάσεων οἷον κλάδου τινὸς τῆς νέας μουσικῆς καὶ τῶν συμβολιστῶν. Ἡ ἀοριστία, λαμβανομένη ὡς ἀρχὴ πνευματικῆς δράσεως, εἶναι χαρακτὴρ ριζικῆς ἀδυναμίας καὶ σπουδαιότατον τεκμήριον παρακμῆς. Ὡς οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον: «σαφὸν τὸ σαφές, οὐ τὸ μὴ σαφές». Ἐν τῷ σχεδίῳ, ὡς εἶπομεν, ὑπάρχει ἀνάγκαιως τι τὸ ἐλλεῖπον, ἀλλ' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ὑπάρχει, διακρίνεται διὰ τὴν ἀκρίβειαν καὶ σαφήνειαν αὐτοῦ κατὰ τὰ κύρια αὐτοῦ στοιχεῖα καὶ τοῦτο ἀκριβῶς, ἡ ἀκρίβεια καὶ ἡ σαφήνεια ἀποτελοῦσι τὴν ὑπὸ τινος ἐπόψεως ὑπεροχὴν αὐτοῦ καὶ τὴν δύναμίν του. Ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας ἐν τῷ κλάδῳ ἐκείνῳ τῆς νέας μουσικῆς περὶ οὗ ὁμιλοῦμεν, δὲν ὑπάρχει οὐδὲν τι ὠρισμένον. Τὸ πνεῦμα, ἂν ἐπιζητήσῃ, ὡς ὀφείλει: καὶ δικαιοῦται, ὠρισμένην τινὰ μορφήν καὶ ὠρισμένην ἔννοιαν, καταδικάζεται εἰς ἀλλεπάλληλον μετάπτωσιν ἀπογοητεύσεων. Ὑπὸ ἀορίστων φθόγγων βρυκαλιζόμενον πλανᾶται διηνεκῶς ἐν τῷ γάει, ἐν τῷ ὁποίῳ μένουσι κρηγιότες οἱ νεοφώτιστοι αἵρεσιῶται. Ἄλλὰ τὸ γάος οὐδὲν ἄλλο εἶναι: εἰμὴ ἰδιαιτέρα διατύπωσις ἢ ἀγυρτικὴ συγκάλυψις τοῦ μηδενός.

Γνωρίζομεν, ὅτι ἰδέας περὶ σχεδίων καὶ ὀνείρων οὐχὶ εὐαρέστως

ἀκούουσιν, οὐδ' ἐνοοῦσιν ἴσως οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων. Οἱ πρακτικοὶ ἀπαιτοῦσι πράγματα πολλὰ, ἀδιαφοροῦντες ἂν εἶναι ἀτελεῖ ἢ τέλεια. Ὁμολογοῦμεν δέ, ὅτι ἡ θεωρία αὐτῶν εἶναι χρησιμὸς καὶ ἀναγκαῖα. Διότι ἀφ' οὗ κληῖρος τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι ἡ ἀτέλεια, ἡ δρᾶσις θὰ ἐμειοῦτο ἢ θὰ καθήρχετο εἰς βαθμὸν ταπεινόν, ἂν ἐπεκράτει γενικῶς ὑπερβολικὴ τοῦ τελείου ἐπιζήτησις. Ἄλλ' οἱ βρενθυόμενοι διὰ τὴν ὑποκλειστικὴν δῆθεν σπουδαιότητά των πρακτικοὶ ἀγνοοῦσιν, ὅτι ἄνευ τῆς συμπράξεως τῶν ὄνειροπόλων εἶναι ἀδύνατος ἡ ἰδία αὐτῶν ἐνέργεια ἢ τοῦλάχιστον δύναται νὰ καταπέσῃ εἰς ταπεινώσιν, δυναμένην καὶ αὐτῶν τῶν ἰδίων νὰ προκαλέσῃ τὴν περιφρόνησιν. Οἱ ὄνειροπόλοι, οὐχὶ οἱ φαντασιόπληκτοι καὶ μωροί, ἀλλ' οἱ ἐν γνώσει καὶ συνειδήσει αὐστηροὶ τοῦ τελείου λατρευταὶ ὀλίγα μὲν παράγουσιν, ἀλλὰ τηροῦσιν ὁμῶς ὑψηλὰ τὰ θεῖα τῆς ἀνθρωπότητος ἐνστικτα ἐκεῖ ὅπου ἡ ἀγοραία τῶν πρακτικῶν δῆθεν σοφία δὲν δύναται νὰ φθάσῃ καὶ νὰ ρυπάνῃ ἐξ ὀλοκλήρου. Αὐτοὶ πάντοτε θαρραλέοι, τείνοντες ἐπιμόνως τὰς δυνάμεις αὐτῶν πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἐχόμενοι μετ' ἀγάπης καὶ στερεῶς τοῦ ἰδανικοῦ ἐμποδίζουσι τὸν σύγχρονον κόσμον ἀπὸ τοῦ νὰ συρθῇ ὀλόκληρος εἰς τὸν βόρβορον τῆς εὐτελείας καὶ αὐτοὶ διὰ τῆς εὐγενοῦς αὐτῶν ἐπιβολῆς συντηροῦσι τὸ γόητρον τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας, ὅπερ εἶναι τὸ ὀξύτερον κέντρον πάσης γενναίας καὶ ὑψηλῆς δράσεως. Τοιοῦτοτρόπως κατορθοῦται ἰσορροπία τις περὶ τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐν τῇ ψυχῇ τῆς ἀνθρωπότητος δρωσῶν ἰσχυρῶν ἀντιθέτων δυνάμεων, τῆς ἀπολύτου πρὸς τὸ ἰδανικὸν τάσεως, ἢ ὅποια ἐν τῇ ἀπολύτῳ τυχόν αὐτῆς ἐπικρατήσῃ θὰ καθήντα ἀπόλυτος ἀδυναμία καὶ φαντασιοληξία, καὶ τῆς ἀπολύτου πρὸς τὸ κατὰ τοὺς καιροὺς καὶ τὸ συμφέρον ὁρμῆς, ἢ ὅποια, ἂν ἀπελύετο ἐντελῶς ἐλευθέρῃ, θὰ κατεβίβαζε τὸ εὐγενέστερον τοῦ Δημιουργοῦ πλάσμα εἰς τὴν κατάστασιν τῆς ταπεινοτέρας καὶ δυσειδετέρας κτηνωδίας. Οἱ πρακτικοὶ κατεργάζονται ἴσως ποσότητά τινα ἀνθρωπίνης εὐτυχίας, ἀλλ' οἱ ὄνειροπόλοι ἐπιζητοῦντες τὸ τέλειον θεραπεύουσι τὴν ἐξευγένισιν αὐτῆς.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΑΘ. ΠΟΝΤΗΡΗΣ